

Island

En saga

"Ett homeriskt löje kan ock ha skullat
i hallen hos nordiska barbarer."

citatt: Ivar Lindqvist

Under konung Harald Hårdrådes tid kom stormannen Öjulf från Norge till Island.

Öjulf lät en mycket gammal och enögd man följa med som sällskap i skeppet, ty gamlingen kunde berätta sagor och därmed vara till förnöjelse, och hans högsta önskan hade varit att få resa till Island. Han sade att hans namn en gång hade varit Torkel Torskbitare och att han var barnafödd nära Breidafjord, men att han nu nyttjade ett annat namn: Su-Tsei. Vid Breidafjord trodde alla att han for med osanning, ty Torbjörn Torskbitare var dräpt i Vinland och alla hans släktingar och vänner döda.

"Dräp fort denne man!" krävde Bue Bärsärk när skyddslingen Öjulf hade farit sin väg. "Ty den gamle enögingen är den störste lögnare och farlig att hålla här när den nye prästen kommer."

Och många talade och det bestämdes att gamlingen måste dö.

"Nåväl", sade den gamle. "Gott kännas det att dö i barndomens trakter, men jag vill att ni medgiver en ynnest till en gammal man. Jag vill än en gång berätta om min färd, på det att ni ska komma ihåg den."

"Låt han tala", sade Vagn, som var en vänsäll man.

Så talade gamlingen:

"Detta är min saga, och vartenda ord är sant. Jag har nu kommit tillbaka till Island efter den längsta resa någon man har gjort. Jag har farit den längsta vägen med blott mig själv som sällskap. Jag har hela tiden farit västerut och likväl är jag tillbaka där jag började. Jag har sett nog för att förstå att varken Asa-Tor eller Oden eller den nya guden räcker för att förklara världen. Jag har träffat skrälingar som är klokare än oss."

"Dräp den mannen fort", sade Bue Bärsärk.

"Låt han tala", sade Vagn Vänsäll, och den gamle enögde fortsatte:

"Det är sant att jag for till Vinland med Torvald, Leif den lyckliges broder, och att vi där råkade i strid med skrälingar och att Torvald blev dräpt. Själv blev jag skadad och skrälingarna höll mig som träl hela vintern. Sommaren därpå lyckades jag fly norrut till Markland men i Kjalarnäs fanns inga skepp och ingen nordman, bara ett enda hus och en del skrälingar. Jag väntade två år i huset, men inget skepp syntes till. Det vore en dålig viking att sitta här hela livet och vänta på hjälp, tänkte jag, och bestämde mig för att resa västerut, mot okända trakter.

Landet var stort, många, många gånger större än Island och Norge och Danmark tillsammans, och tog flera år att korsa. Jag såg Ginnungagap och vattnets fall var så högt att det dånade som tusen forsar. Jag visste sedan barnsben att här var världens ände. Bäst vore att vända om, om jag hade livet kärt, men något drog mig till andra sidan och jag dog icke utan jag for förbi Ginnungagap och in i Nifelhem ännu levande, med hunger och sårnader och glädje som förut. jag kände mig starkare än Tor och Oden och liksom framburen av Sleipner gick det lättare att gå, och till slut nådde jag havet på andra sidan. Det var ett rikt hav, och skrälingarna där åt gott och hade sköna kvinnor.

Jag levde där två vintrar hos skrälingar i landet Kvakiutl och mitt namn där var Skil Kiixuts, och livet var gott, men det fanns inga stora skepp och skrälingarna ville icke följa mig västerut. De var nöjda att bo kvar. Norrut ville de icke, ty där var kallt, västerut tordes de icke, ty havet var stort, söderut fanns onda och mäktiga andar. Jag packade en dag och försökte fara åt sydväst, men kommen endast ett kort stycke förde den starka

strömmen Klin Otto mig tillbaka till Kvakiutl. Jag började då gå till fots söderut i stället, längs kusten, och jag gick nu ännu längre än jag gått från Vinland till Kvakiutl.

Detta var min värsta färd. Många gånger mötte jag skrälingar och det var kamp. Många dräpte jag, och nära var det att jag själv blev dräpt. Efter tusen dagar till fots brände solen hett varje dag. Jag sjuknade i feber. Ömklig var jag, och nära att stanna, men kloka ord från barndomen på Island kom åter till min skalle:

Enbent man rider
Döv man går vall
Enögd man duger till drabbning
Blott lik gagnar föga

Lik var jag ännu icke, utan fortsatte var dag ett litet stycke söderut. Återgick jag ettusen dagar, och därefter brände solen icke längre lika starkt. Samman med skrälingar som var små som barn levde jag nu ett stilla liv i ett rike med havet i väster och berg i öster. Nå, helt stilla var nu icke livet, ty jag gav mig ock upp i bergen för att se det himmelrike som barndomens präster talat om på Island. Men det fanns inget himmelrike, trots att bergen gick ända upp i himmelen. Jag anade nu att varken talet om Ginnungagap eller om prästernas himmelrike var sant.”

”Dräp den mannen fort”, sade Bue Bärsärk.

*

”Det var nu så, som jag sade”, fortsatte den gamle, ”att jag levde ett stilla liv hos dessa små skrälingar, och jag hade kvinnor och barn. Men fastän solen gav ljus och värme, och jorden gav mer gröda än jag trodde var möjligt, sänkte sig ett mörker över mitt sinne. Det vore en dålig viking att sitta här till gammeldagar och se på havet utan att försöka fara till stranden på andra sidan, funderade jag. Så byggde jag mig ett litet skepp för en ensam man, och lastade skeppet med nyttiga växter och seglade västerut. Jag fick god vind och kom efter aderton dagar till en ö som kallas Rapanui. Skrälingarna där var lika stora som jag och hade långa öron. De höll mig där som gud och kallade mig Lono, och det var angenämt. Dock är det ett vanskligt arbete att vara gud. Det hör till att man är bestämd och fyller männens dagar med arbete, eljest fyller de dem själva med oförståndiga gärningar och annat trams. Jag bestämde att det skulle resas stora stenar formade som långöronen själva, och folket reste en slik sten varje år, och varje gång hölls därefter ett gott gille. Jag försökte också att lära långöronen runskrift men fann det svårt, ty jag hade själv glömt mycket.

Långöronen talade ofta om de fagra öar som låg västerut, och jag bestämde att vi skulle fara dit. Med tolv skepp och tvåhundra man seglade vi, och mellan oss var alltjämt god vänskap. Tevaka var en ståtlig man som såg himmelens och havets tecken, liksom många av sina fränder, ty långöronen är bättre sjöfarare än till och med de frackaste nordmän. Han visade vägen till Matakiterangi, en mycket liten ö men god att vistas på, med mark och sten, och ve stannade och ristade i berbäggen in vår färd. Jag ville fortsätta västerut, men då sporde en av långöronen de andra om det kunde vara riktigt att jag var gud. Hur var det fatt, att en gud icke själv kunde finna vägen till Matakiterangi?

Nåväl, genmälde jag, må någon modig man komma fram till mig och försöka sticka ut mitt högra öga, och skall se att det icke går, ty jag är i sanning guden Lono. Tevakas broder Tupaja stegade fram och stack ut mitt vänstra öga och blodet forsade som en bäck om våren.

Stilla stod jag kvar och talade: Så häftigt önskade mig Tupaja illa att han stack ut fel öga, eller så känner han icke skillnaden mellan höger och vänster. Jag giver er nu att välja. Antingen skall Tupaja försöka sticka ut mitt högra, gudomliga öga – men om han misslyckas skall blixten slå honom död med sin hammare Mjollner – eller ock skall ni följa

mig västerut, eller och skall ni draga hemåt och för varje år i alla evighet resa en ny stor sten.

Långöronen valde det sistnämnda. De drog skyndsamt österut, och jag gick till havs västerut, och på alla öar jag gästade talades samma tungomål som på Rapanui, och på alla öar sade jag att jag var guden Lono. De mest betydande öarna var Upolo och Tongatapu. På Upolo samlade jag ihop en stor flotta för att fortsätta västerut. Vi gjorde ett strandhugg på Tongapatu och gick där som bärsärkar fram. Därefter befallde jag att en stor stenport skulle resas. Vi seglade vidare och fann ett land som jag först trodde var gudomligt, kanske Valhalls land. Ty landet var som Island, med berg och fjordar och gejsrar, men allt var bättre. Landet var fagrare, luften var skönare, grödorna växte grönare.”

”Dräp denne man fort!” utropade Bue Bärsärke.

*

”Ändock var där icke Valhall, ty vi sökte och sökte men fann ingen Oden, inga stridsmän, inka valkyrjor, icke en endaste man eller gud. I stället fann vi märkliga fåglar, stora som jättar, som icke kunde flyga. Vi kallade landet ’Det långa vita molnet’, ty slikt hade det sett ut när vi närmade oss det från havet. Snart fann vi att det fanns tre öar: en liten i söder, en stor i mitten och ännu en stor i norr. Mig tycktes det gott att det var köld i söder och värme i norr, ty jag drog mig till minnes att det hade varit likadant i landet väster om Vinland. Jag gissade nu, att det fanns två världar, eller två halvöar av världen, åtskilda av ett varmt band. Jag gissade, att om jag nu färdades norrut så skulle det bli ännu varmare och sedan åter kallare.

Den dag, då jag redde mig till uppbrott från det långa vita molnet var en sorglig dag, ty landet var gott och jag älskade kvinnorna. Svårt var det för mig att fara men jag var nödd därtill, för att se om min tanke om det varma bandet var riktig. Allt gick så, som jag hade gissat: under färden norrut brände solen hetare för varje dag, och jag gick ock iland och dräpte några skrälingar som bränts svarta som sot; men sedan blev det åter mildare och skrälingarna ej mer så brända.

Min saga lider mot sitt slut, blott det viktigaste återstår. Jag kom nu till ett land med småväxta gula skrälingar och ett besynnerligt tungomål som det tog mig flera år att riktigt lära. Ändå var det mödan värt, ty många av dessa skrälingar är visa män med kännedom om mångahanda ting. Deras förstånd tycks vida överlägset vårt.”

”Dräp den mannen fort”, upprepade Bue Bärsärk.

*

”Även mitt förstånd gagnades av all denna skrälingavishet, och jag kunde nu tänka helt nya tankar. De första åren i detta rike var jag icke till mycken hjälp, utom med stenarbete, som jag kunde sedan barnsben. Det fanns en ynkelig mur runt den största staden, som försvar mot fiender. Det föll mig in att hjälpa de gula skrälingarna att bygga en riktig mur, den mäktigaste som någonsin skådats, runt hela deras stora rike. Detta syntes dem ett gott uppslag.

En morgon gick jag bittida ut. Det var då min nya tanke kom: jag hade hela tiden färdats likt en liten myra på ett stort klot, ett klot som var kallt i toppen och i botten, och varmt däremellan. Vid toppen låg Grönland och den kalla isen norrut, och vid botten låg isen söder om det långa vita molnet. Jag var nu tillbaka på norra halvan, och om jag åter envist färdades västerut skulle jag kunna komma tillbaka till Island.

Jag sporde de förnämste och visaste stormännen om de hade hört talas om Island. Det hade de icke, men de hade hört om Djardjan och Miklagård och de visste att det fanns vikingar väster därom. På ett villkro tillät de gula skrälingarna mig draga hemåt: att ajg

behöll det namn de givit mig, Su-Tsei. Som avskedsgåva fick jag rikets raskaste häst och red västerut, stundom ensam i brådslande fart men oftare samman med handelsmän som hade märkliga häster med pucklar på ryggen. På en sådan häst fick jag ock fortsätta sedan min hingst dött av törst i det torra landet Takla-Makan. Vi fortsatte ända fram till Kashgar och över bergen till Djardjan och Bagdad och Miklagård. Därifrån var det tämlingen enkelt att komma till Island. Allt gick så, som jag hade tänkt. Min tanke dugde: vi lever på ett klot och jag har farit runt hela klotet, med på unersidan och nu upp på ovansidan och tillbaka till Breidafjord, fastän ingen vill kännas vid mig.”

”Gamlingen har nu talat”, sade Bue Bärsärk. ”Låtom oss nu dräpa honom.”

*

”Ännu en ynnest ber jag om,” utbrast den gamle.

”Vad har du då i sinnet? frågade Vagn Vänsäll.

”Det skall jag nu yppa”, sade gamlingen. ”Hellre än att få dödshugget vill jag ensam draga hädan från Island i ett flytetyg för att döden dö till havs. Så gjordes på varma öar jag besökt, och slik död är skön för sjöfarare. Svag och ömklig av ålderdom är jag, så jag kommer icke långt.

”Dräp!” framhärdade Bue Bärsärk. ”Dräp! Hugg nu!”

”Jag är icke säker”, genmålde Vagn Vänsäll. Våldiga ting kan här ha timat. Icke alltid rätt är ordstävets som säger: Usel varder man, allteftersom man åldras. Om gamlingen talar sant har han farit från land till land och stått i stort anseende varhelst han kommit.”

”Säkert är dock att han hädar och ljuger. Detta omöjliggör hans närvaro, ty den nye prästen väntas strax”, sade Bues broder Björn.

”Jag skulle önska, att ni nu låte mig dräpa enögingen!” sade Bue Bärsärk. ”Så tycker alla, fast jag sjunger det rentut!”

”Jag är likväl icke säker”, sade Vagn Vänsäll.

”Måtta är alltid bäst”, fastslog Asbjörn Askfax, som hittills varit tyst. ”Låtom oss därför icke dräpa honom och icke heller låta honom stanna, utan låta honom draga till havs.”

”Om det blir på det viset”, omtalte den gamle, ”så kan ni ock få bekräftat att jag icke farit med osanning. Ty på den plats där jag döden dör kommer en ö att resa sig, och ön kommer att bära mitt namn: Su-Tsei.”

Det blev bestämt att Su-Tsei skulle draga till havs för att dö. Han drog först västerut, sedan söderut och syntes därefter ej mer till.

P.S. Författarens kommentar: Jag har aldrig besökt Island. D.S.

ur Anders Källgård: Öar (1994)

Ordförklaringar:

bärsärk: elitkrigare, stark som en björn, slogs som en björn

Vinland: nuv Kanadas östkust

Markland: östra Newfoundland

skrälningar: inuiter, indiander, allehanda utlänningar...

Ginnungagap: ”den magiska avgrunden”, den ursprungliga intighet ur vilken allting senare föddes

Nifelhem: ”den dimhöljda världen”, isrike i norr, ibland lika med dödsriket

Sleipner: Odens grå, starka, åttafotade häst

kvakiutl: indianstam på Vancouverön och British Columbias kust

Klin Otto-strömmen: Kalifornienströmmen, kall havsström längs Nordamerikas västkust

Rapanui: Påskön

långöron: invånare på Påskön

Matakiterangi: nånstans i Nya Caledonien, Söderhavet

Mjollner: Mjölner, Tors hammare

Upolo: huvudön i Samoa

Tongapatu: Tonga

valkyrjor: kvinnliga väsen i Odens tjänst

'det långa vita molnet': *Aoetaroa* är maori-språk för 'landet av det långa vita molnet, alltså Nya Zeeland.

'stora vita fåglar som inte kunde flyga: *moafåglar* på Nya Zeeland, sen länge utdöda. De största var 3,6 m höga och vägde 200 kg.

Miklagård: Istanbul och landet däromkring

Takla-Makan: öken i västra Kina

Kashgar: sägenomspunnen oasstad i västra Kina

Djardjan: biflod till floden Lena i östra Sibirien

Su-Tsei: Surtsey, ö utanför Island som upstod genom ett vulkanutbrott 1963